

Vladimir Klemenčič⁺**PROBLEM NARODNOSTI IN NARODNIH MANJŠIN
V PROCESU URBANIZACIJE Z VIDIKA GEOGRAFIJE IN ETNOLOGIJE**

Prav gotovo sodi med temeljne naloge slovenske geografije in etnologije tudi proučevanje problemov slovenskih narodnih manjšin v sosednjih državah: Italiji, Avstriji in na Madžarskem, nič manj pa tudi problemov madžarske in italijanske narodnosti v Sloveniji. Ker narodne manjšine oziroma narodnosti posebej določeno tip pokrajine, ki ga skupaj z večinskimi narodi oblikujejo, morajo temeljiti geografska proučevanja na prostorskih aspektih, v razliko od etnologije, ki proučuje kulturo življenja manjšin ali narodnosti. Doslej nikjer nismo mogli zaslediti, kakšna je pri tem dejanska razmejitev med geografijo in etnologijo, odnosno kako delita ti dve stroki delo z drugimi znanstvenimi disciplinami, ki se prav tako ukvarjajo s problemi manjšin ali narodnosti. Delitev dela med posameznimi disciplinami je sicer nujna, vendar pa ne smemo pri tem preiti v drugo skrajnost, saj se pogosto odpirajo novonastali problemi na delovnih področjih, ki predstavljajo robna področja posameznih strok. Prav to pa terja vse večji poudarek na interdisciplinarno zasnovanem raziskovalnem delu. Geografi ugotavljamo, da se z družbeno-ekonomskimi procesi funkcija in s tem tudi podoba narodnostno mešanih ozemelj nenehno menja, hkrati pa se menja tudi odnos in položaj med narodnimi manjšinami in večinskimi narodi. Če hočemo opredeliti funkcijo geografije pri tem proučevanju, si moramo biti prej na jasnem, kakšne cilje si pri tem zastavljamo. Če hočemo v svoji raziskavi doseči zaželeno cilje, se moramo predhodno seznaniti s celotnim geografskim okoljem. To pomeni, da moramo opredeliti

⁺Dr., univ. prof. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

tiste fizične in družbenogeografske dejavnike in elemente prostora, ki vplivajo na eni strani na sam položaj in stanje narodnosti in manjšin, hkrati pa na tiste dejavnike narodne manjšine in narodnosti ali večinskih narodov, ki vplivajo na razvoj in spreminjanje geografskega okolja. Če hočemo dodobra razumeti položaj narodnosti ali manjšin v preteklosti, v sedanjosti in v njihovem bodočem razvoju, moramo pri geografskem proučevanju temeljito spoznati političnogeografski položaj prostora, ki ga poseljujejo narodne manjšine ali narodnosti, tendence družbeno-ekonomskega razvoja in doseženo stopnjo gospodarskega razvoja. Prav ta proces družbeno-ekonomske preobrazbe in organizacije prostora, kamor sodi razvoj gospodarskih in uslužnostnih dejavnosti z družbenimi dejavnostmi, kot so izobraževanje, zdravstvo in opremljenost prostora s tehnično infrastrukturo, s cestami, plinovodi, elektrovodi ter s sredstvi javnega obveščanja, izdajanjem časopisja, RTV, nam je lahko osnova za merjenje enakopravnosti in perspektive obstoja narodne manjšine na narodnostno mešanem ozemlju. Pri vsem tem proučevanju položaja narodnih manjšin pa se moramo zavedati, da je vse bolj odločilno novo vzdušje glede odnosov do jezikovne in kulturne raznolikosti v Evropi in na sploh. To je seveda posledica novih družbeno-ekonomskih razmer, ki so zajele celotno Evropo, zlasti pa širše in ožje območje okoli Slovenije in slovenskega etničnega ozemlja. Hitra socialno-ekonomska preobrazba iz agrarne v urbano družbo terja nove odnose med sosednjimi državami, pa tudi med ostalimi državami Evrope, kar ima tudi za posledico oblikovanje novih odnosov med večinskimi narodi in manjšinami. Prav te nove nastale ekonomsko-družbene in s tem tudi politične razmere odpirajo geografiji nove naloge pri proučevanju narodnih manjšin. Te so povezane s poizkusi opredeljevanja nove prostorske funkcije narodnih manjšin. Višje razvita urbana družba ni več ekonomsko avtar-
ktilna, temveč eksistenčno odvisna od ekonomskih vezi s so-

sednjimi, pa tudi drugimi državami, s katerimi mora reševati svoje eksistenčne probleme z blagovno menjavo in z vsemi tistimi dejavniki, ki to menjavo usklajujejo, posredujejo in pospešujejo.

Metodologija etnološkega proučevanja načina življenja slovenskega prebivalstva nam geografom odpira nove aspekte, ki so zlasti pomembni za opredeljevanje odvisnosti funkcije in podobe kulturne pokrajine od načina življenja v različnih fazah urbanizacije in deagrarizacije.

Etnološka proučevanja načina življenja prebivalstva so v naj-novejšem razdobju še posebej pomembna pri proučevanju obmejnih območij ob odprti meji, kjer se prepleta v procesu družbene preobrazbe način življenja prebivalstva sicer iste narodnosti, toda med prebivalstvom, ki živi v pogojih dveh različnih družbenih sistemov. Narodne manjšine ali narodnosti in njihov poselitveni prostor postajajo nov dejavnik v odstranjevanju negativnih učinkov zaprtosti državnih meja kot ovire in postajajo prostor povezovanja preko katerega se pretakajo tokovi blagovnega in osebnega prometa, turizma in informacij med dvema sosednjima državama, pa tudi med državami širšega evropskega prostora. Različna intenzivnost povezovanja obmejnih območij dveh sosednjih držav, razlike v doseženi stopnji urbanizacije, v različnih prirodnih pogojih kraškega, alpskega, subpanonskega in submediteranskega sveta v procesu deagrarizacije in urbanizacije, odpira etnologiji pri proučevanju načina življenja prebivalstva široko področje dela, ki lahko postane, z dobro skupno načrtno zasnovanimi geografskimi raziskavami, zelo pomembno pri opredeljevanju novih problemov slovenskega narodnostnega vprašanja.

Ob vseh velikih spremembah družbeno-ekonomske narave lahko sledimo spreminjanju socialno-ekonomske strukture pripadni-

kov narodnosti in narodnih manjšin in kar je za geografijo posebej pomembno, spreminja se način rabe in lastništva prostora. Pri tem se pa tudi seveda menjajo načini življenja prebivalstva, kar vsekakor sodi v domeno etnoloških raziskav. Če hočemo geografi dodobra spoznati spremembe v pokrajini z vsemi vzroki in posledicami, lahko s pridom uporabimo teoretska in metodološka izhodišča socialne geografije, ki proučuje pojave družbenega razvoja v njihovi dinamiki, soodvisnosti in povezanosti "prebivalstvo-družba in prostor". Tak pristop nam omogoča ovrednotenje negativnih in pozitivnih učinkov družbeno-ekonomskih sprememb s prestrukturiranjem družbe iz agrarne v urbano z novimi načini izrabe prirodnih virov. Le v tem kontekstu povezanosti prostorskih sprememb s socialno ekonomskimi lahko ustrezno presojamemo položaj narodnih manjšin z vidika razvoja, sedanjosti in perspektive oziroma njihovega preživetja v nadaljnjem družbeno-ekonomskem razvoju. Ker družbeno-ekonomski razvoj urbane družbe pogojuje tudi stopnjevanje narodnostne pomešanosti, spremlja zgoraj omenjeni družbeno-ekonomski proces uveljavljanje civilizacije urbane družbe z novim načinom življenja, ki predstavlja novo široko polje za raziskovalno delo na področju etnologije. Dosedanja proučevanja s slovensko manjšino poseljenih območij v Italiji, Avstriji in na Madžarskem in območij, ki so v SR Sloveniji poseljena z avtohtonimi Italijani in Madžari, imajo v družbeno-ekonomskih razvojnih tendencah nekaj skupnih potez. Vsa so postala narodnostno mešana z močnim znižanjem deleža kmečkega prebivalstva. Pri Slovencih v Italiji in Italijanih v Sloveniji je z zelo majhnimi izjemami kmečko prebivalstvo izginilo. Le nekaj je še kmetov v delavsko-kmečkih gospodinjstvih, njihov delež pa je tako majhen, da lahko govorimo le še o populacijsko urbanizirani slovenski manjšini v Italiji in o italijanski narodnosti v Sloveniji. V Avstriji je proces populacijske deagrarizacije pri Slovencih nekoliko počasnejši, čeprav se je tudi tu delež

čistega kmečkega, od agrarnih dejavnosti odvisnega prebivalstva skrčil na minimum in vse analize kažejo, da ni večji od dobrih 10%. Večja je odvisnost od kmetijstva pri Slovencih v Radgonskem kotu na avstrijskem Štajerskem. Hitra deagrarizacija je zajela tudi Porabje in z Madžari poseljena območja v Prekmurju, kjer obstaja kmečko prebivalstvo le še v okviru polkmečkih gospodinjestev z velikim deležem ostarelega prebivalstva.

V svojem kratkem izvajanju o nalogah geografije oziroma etnologije pri proučevanju narodnosti oziroma narodnih manjšin sem namerno opozoril, da so se v zelo kratkem času spremenili, struktura prebivalstva, gospodarstvo in izraba zemlje, s tem pa tudi način življenja prebivalstva. Tako slovenski geografi, kot etnologi, učinkom teh procesov nismo posvečali dovolj pozornosti, čeprav ob tem odмира bogata dediščina materialne in duhovne kulture in čeprav se pred našimi očmi spreminja kulturna pokrajina. Za slovenske geografe in etnologe, pa tudi za vse druge družbene in humanistične vede, bi moralo biti eno od pomembnih vprašanj asimilacija narodnih manjšin oziroma narodnosti na narodnostno mešanih ozemljih. Mnogo bolje bi se morali posvetiti razvijanju teoretičnih in metodoloških aspektov proučevanj nasilnih oblik asimilacije na prehodu iz agrarne v urbano družbo, v pogojih že urbanizirane družbe, na urbaniziranem podeželju in še posebej glede na novo nastale odnose in soodvisnosti med mestom, obmestjem in širšim podeželjem.

Prve raziskave v tej smeri so že tudi pokazale, da o naravni asimilaciji sploh ne more biti govora, pač pa le o zlorabi instrumentov civilizacije urbane družbe, s katerimi na narodnostno mešanih ozemljih, s stopnjevanjem razvoja urbane družbe, niso upoštevane pravice narodne manjšine po razvoju njihovega jezika in kulture. Ker jezik in kultura nista upošte-

vanaustrezno značilnostim družbenih odnosov, ki jih pogotujejo potrebe višje razvite tehnologije z novo organizacijo prostora, je to tisto, kar zaradi slabega poznavanja ali pa zlonamernega tolmačenja pogosto vodi k raznarodovanju z nasilnimi oblikami asimilacije.

Dobro zasnovana utemeljitev te zadnje trditve bo zahtevala (interdisciplinarne in mednarodne) temeljne raziskave geografov in etnologov. Če želimo biti uspešni, bodo morali pri tem sodelovati tudi raziskovalci raziskovalnih institucij narodnih manjšin. Če bi se v Sloveniji tako lotili tega problema, bi prav gotovo lahko dosegli take rezultate, ki bi lahko predstavljali doprinos k snovanju koncepta zaščite narodnih manjšin in malih narodov v pogojih planiranja razvoja "civilizacije urbane družbe". S tem bi tudi lahko prispevali k oblikovanju take civilizacije urbane družbe, ki bi zavarovala s trdim delom dolga stoletja nastajajočo kulturno dediščino malih narodov.

L i e r a t u r a

- V. Klemenčič, 1960, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951, z ozirom na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Razprave in gradiva, Ljubljana, 101-170.
- V. Klemenčič, 1972, Il confine aperto fra Italia e Jugoslavia e il ruolo delle minoranze, Minoranze a confronto, Udine, 19-31. Soavtor: Giorgio Valussi.
- V. Klemenčič, 1974, Problemi economicosoziali delle minoranze. Relazioni di base. Conferenza internazionale sulle minoranze. Trieste. Soavtorji: Aleš Lokar, Raimondo Strassoldo.
- V. Klemenčič, 1974, Gli appartamenti alla nazionalita Italiana della R.S. di Slovenia nei censimenti della popolazione del

- 1961 del 1971. Atti. IV. incontro geografico Italo-Sloveno 1., Udine, 119-140.
- V. Klemenčič, 1975, Italijansko prebivalstvo na narodnostno mešanem ozemlju na Koprskem v Sloveniji. Slovenci v Italiji, Ljubljana, 304-311.
- V. Klemenčič, 1975, Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije in odprte jugoslovansko italijanske državne meje, Slovenci v Italiji, Ljubljana, 505-515.
- V. Klemenčič, 1976, The open border and border regions as new regional-geographic phenomenon. Regional geography = Geographie regionale = Regional'naja geografija, Moskva, 146-149.
- V. Klemenčič, 1976, Ketnylvüseg a Szloven Szocialista Köztársaságban. A szovenek es magyarok altai lakott, nemetisegileg vegyes tereuleteken. Nemetskazi neprajzi nemzetisekutabo konferencia, Bekescaba, 195-211. Soavtor: F.Hajoš.
- V. Klemenčič, 1976, Kritika uradnih avstrijskih popisov prebivalstva v letih 1951, 1961 in 1971 glede na slovensko manjšino in slovenščino kot občevalni jezik, Razprave in gradivo, Ljubljana, 101-121.
- V. Klemenčič, 1977, Manipulacije s statističnimi podatki v škodo manjšin v Avstriji. Problem manjšin v jugoslovansko avstrijskih odnosih. Medunarodna politika, Beograd, 117-133.
- V. Klemenčič, 1978, Grenzregionen und nationale Minderheiten. Geographica Slovenica 8, Ljubljana, 7-20.
- V. Klemenčič, 1979, Considerazioni per la valutazione dei problemi socio-economici et ambientali degli Sloveni in Italia. Atti del Simposio sui problemi socioeconomici e ambientali degli Sloveni in Italia, Vol. 1. Trieste, 5-21. Soavtor: Karel Šiškovič.

- V. Klemenčič, 1974, Urbanizzazione spaziale e minoranze etniche nel Centro Europa. Conferenza internazionale sulle minoranze, 10-14 luglio 1974, 59-69.
- V. Klemenčič, 1981, Die Kulturlandschaft im nordwestlichen Grenzgebietes Jugoslawiens (SR Slowenia). Regio Basiliensis XXII, 2-3, 217-231.
- V. Klemenčič, 1984, Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens, Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, Wien, 387-400.
- V. Klemenčič, Die Probleme der Minderheiten in Kärnten (predavanje na znanstvenem kolokviu Geografskega inštituta dunajske univerze, dec. 1984).
- V. Klemenčič, Avstrijski popis prebivalstva 1981 in Koroški Slovenci (referat na slovenskih kulturnih dnevih, 1985, pripravljeno za tisk v Slovenskem Vestniku).
- V. Klemenčič, Koroški Slovenci danes (predavanje na posvetovanju za Gašperjevo literarno značko, feb. 1986).
- V. Klemenčič - M.Klemenčič, 1984, Položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem v luči historičnih in socialnogeografskih procesov. Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana, 95-111.
- Hanns Haas - Karl Sguhlpfarrer, 1977, Österreich und seine Slowenen, Wien.
- Raumplanungsgespräch Südkärnten, Wien, 1977.
- Ludwig Flaschberger - Albert F. Reiterer, 1980, Der tägliche Abwehrkampf. Wien.
- Thomas M. Barker, 1984, The Slovene Minority of Carinthia, N.Y.
- Ernst Steinicke, 1984, Das Kanaltal (Sozialgeographie einer alpinen Minderheitsregion), Innsbruck.

Ralf Unkart - Gerold Glantschnig - Alfred Ogris, 1984, Zur Lage der Slowenen in Kärnten, Klagenfurt.

Albert F. Reiterer: Doktor und Bauer, Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten, v tisku založbe Drava.